

У КОСОВСКОЈ ОПЕРАЦИЈИ

У октобру 1944. ситуација се потпуно променила у централном делу Балканског полуострва, посебно на вардарско-маневарском операцијском правцу, тако да је однос снага по први пут у току НОР-а био у корист НОВЈ.

После чврстог затварања моравског правца од стране 13. корпуса НОВЈ, совјетских и отачествено-фронтовских бугарских јединица, образована су два изразита тежишта дејстава на Балканском полуострву: главно у рејону Београда и друго у ширем рејону Косова. Док се на главном директно отвара пут ка прилазима Будимпешти, Бечу и Загребу, на другом се решавала судбина Групе армија »Е« која је набачена на заобилазни косовско-санџачки правац, где јој је забрањено пресецање одступнице са могућим опкољавањем и уништавањем у ширем простору Косова, или набацивање на још лошије правце одступања из Грчке преко Албаније и Црне Горе, односно дуж Јадранске обале. Реч је била о извлачењу јаке групације немачких снага од око 350.000 људи развучених на великом простору од грчких отока у Егејском мору до граница са Турском у Тракији, затим о снагама у јужним деловима Југославије и у Албанији.

Хитлер је дао сагласност за повлачење Групе армија »Е« тек 3. октобра 1944. Немачко командовање на југоистоку Европе је правилно проценило озбиљност и положај Групе »Е«, па је предузело хитне мере и уложило велике напоре да обезбеди повлачење ових снага. Повлачење је организовано уз јака обезбеђујућа дејства и максимално ангажовање квислиншких формација, при чему су од највећег значаја биле бројне балистичке јединице, које су организовале спољну одбрану Косова.

Већ 14. октобра Команда Групе армија »Е« је стигла у рејон Косовске Митровице и сместила се у Старом Тргу.¹²⁶ Команда је пребачена авионима директно из Солуна. Овде се задржала све до 15. новембра, када је пребачена у Сарајево.

У Косовској Митровици је једно време био и штаб 91. армијског корпуса, који је касније премештен у Нови Пазар.

Једномесечно задржавање Команде Групе армија »Е« у Старом Тргу, затим корпусних и дивизијских команди у рејону Косовске Митровице, и поред честих, разорних бомбардовања од стране совјетске авијације, потврђује да је у том периоду Група армија »Е« била спремна на одлучне бојеве, па и битку, у намери да обезбеди извлачење својих снага на изабраном главном правцу одступања преко Косова. Важан фактор у организацији одбране Косова био је и постојање јаких, добро наоружаних, правовремено организованих и увежбаних балистичко-фашистичких јединица на Косову.

Највећа брзина и учесталост повлачења немачких снага постигнута су у последњој декади октобра и првој половини новембра 1944. »У другој половини октобра«, поред осталог записано је у књизи *Партизански одреди*, »према подацима које је прикупио Обавештајни центар Ибарског партизанског одреда, ибарском долином из правца Косова је пролазило дневно до 200 возила са 2—3 хиљаде војника и 10 до 20 тенкова и топова. Железницом је пролазило знатно више, а отпочело је и коришћење старог пута Косовска Митровица — Нови Пазар, преко планине Рогозне, који су још у средњем веку изградили Турци. Наравно, да би осигурао неометан транспорт, непријатељ је ојачао све успутне гарнизоне, утврдио железничке станице и појачао посаде на свим саобраћајним објектима«.¹²⁷

Снаге непријатеља које су обезбеђивале повлачење преко Косова су се мењале. Најслабије су биле на почетку, после 14. октобра, а касније су наизменично расле, у зависности од интензитета пристизања из Грчке.

Од самог почетка немачко командовање је примењивало тактику дејства здруженим тактичким саставима, тзв. борбеним групама (»Ланге«, »Бредов«) различите јачине, ојачаним средствима ватрене подршке и тенковима. Групе су биле

¹²⁶ *Зборник НОР-а*, том I, књ. 19, стр. 698.

¹²⁷ *Партизански одреди* — Копаонички, Шаљски, Ибарски, Београд, 1972, стр. 495.

ангазоване на свим важнијим правцима, а водиле су активну задржавајућу одбрану. За дејства на најугроженијим правцима и ојачање одбране за одређено време, односно док се не отклони опасност продора, интервенисали су са резервама које су биле образоване од мото-механизованих јединица.

Земљиште је омогућавало овакву тактику. То је била веома рационална одбрана у односу на циљ који је таква одбрана требало да постигне. При томе су у међупросторима и на теже проходном земљишту масовно коришћене квинслишке балистичке јединице, којима је обезбеђивана ватрена подршка и интервенција немачким покретним резервама, на секторима на којима квислинзи не би могли да издрже напад.

Дејства против немачке Групе армија »Е« су била предвиђена широм стратегијском замисли Врховног штаба НОВЈ и Команде 3. украјинског фронта Црвене армије. У ове операције биле су укључене и бугарске отечествено-фронтвске трупе, чије је учешће врховни командант НОВЈ маршал Тито, у име Националног комитета ослобођења Југославије, одобрио 5. октобра 1944. године. Бугарска је објавила рат Немачкој, а њене оружане снаге стављене су под команду совјетског 3. украјинског фронта и већ крајем септембра појавиле се на источној југословенској територији као савезничке јединице. Убрзо затим њена 2. армија је узела учешће у нишкој операцији, заједно са јаким снагама НОВЈ, а даље њено наступање било је предвиђено општим правцем Ниш — Прокупље (Лебане) — Приштина — Косовска Митровица (сада Титова Митровица).

Према плану 3. украјинског фронта и Врховног штаба НОВЈ главни удар бугарске 2. армије усмерен је на правац Прокупље — Приштина.¹²⁸

Такође је сходно договору Главног штаба Србије и Штаба бугарске 2. армије за дејства према Косовској Митровици, одређена 24. дивизија НОВЈ и сачињен детаљан план садејства са бугарским јединицама, усмереним према Косову.¹²⁹

У међувремену, а после ослобођења Ниша (14. октобра), бугарској 2. армији је наређено да пређе у гоњење потучених немачких снага према Косову. Главна команда бугарске војске је у том смислу издала наређење 2. армији да почне концентрично наступање 16. октобра у 6 часова, с тим да до мрака

¹²⁸ Живојин Николић, 22. дивизија, Београд, 1972. стр. 343.

¹²⁹ Исто, стр. 346.

18. октобра овлада Приштином.¹³⁰ У том тренутку од Ниша до Преполца и Мердара није било већих немачких јединица које би се могле супротставити јаким бугарским гонећим одредима.

Седамнаестог октобра, Главни штаб НОВ и ПО Србије наредио је 2. пролетерској и 24. дивизији да се оријентишу према Јагодини (сада Светозареву) и Крагујевцу, а уколико до тада ситуација на том простору буде чиста, што је било вероватно, да се обе дивизије оријентишу ка Рашкој и Косовској Митровици.¹³¹

Следећег дана, 18. октобра, Главни штаб Србије је променио задатак 24. дивизије и наредио јој да изврши покрет општим правцем Прокупља — Куршумлија — Приштина.

У складу с тим одмах је извршен марш развучених јединица 24. дивизије, и до 22. октобра оне су се прикупиле у ширем рејону Куршумлије.

Измена задатка 24. дивизије уследила је због спорог и неенергичног наступања предњих делова бугарске 2. армије. Њена тенковска бригада, коњички и пешадијски састави гонећих одреда 18. октобра су се још налазили у рејону Куршумлије, а не Приштине како је било планирано. Иако су Бугари имали оклопну јединицу са тенковима »тигар«, затим апсолутну бројну и ватрену надмоћност, нису постигли очекиване успехе. Код 2. армије остале су без резултата и оштре и честе интервенције Главне бугарске команде и генерала Бирјужова, начелника Команде совјетског 3. украјинског фронта.

У међувремену су Главни штаб Србије и Штаб бугарске 2. армије сачинили општи план садејства и одговорности јединица ангажованих на Косову. У складу с тим штабови дивизија су добили задатак да разраде детаљне планове садејства на својим операцијским правцима.

Била је неповољна околност за 24. дивизију што на правцу планираног напада, унутар одбрамбене зоне непријатеља и у предвиђеном времену нападних дејстава није била ниједна јача партизанска јединица. Све косовско-метохијске бригаде НОВЈ и одреди били су тада распоређени на ободу операцијске зоне и спремни за продор на Косово са осталим јединицама НОВЈ.

¹³⁰ Исто, стр. 344.

¹³¹ *Зборник НОР-а*, том I, књ. 14, стр. 600.

¹³² Исто, стр. 602.

¹³³ Архив VII, фасцикла 2, снимак 88; Ж. Николић *22. дивизија*, стр. 346.

Ево како је штаб 24. дивизије процењивао ситуацију код непријатеља у извештају који је десетак дана после почетка операције упутио Главном штабу Србије:

»Непријатељ у јачини 4 немачке дивизије налази се на рејону Косова и Метохије. Његов распоред и јачина познати су нам само на сектору Лаб - Кос-Митровица. На просторији Подујево — Лужине — Орљани - Мердаре — Преполац, налазе се два немачка пука, који углавном, на старој српско-турској граници на овом сектору затварају комуникације Туларе — Подујево, Мердаре — Подујево и Куршумлија — Подујево. Са извесним деловима утврђени су изнад клисуре Врани Дол — Лужане. Од наоружања имају артиљерију, неколико тенкова и пешадијско оружје. Једна дивизија налази се распоређена на просторији Милошево — Вучитрн и Кос. Митровица. Утврђени су на положајима око градова на Косову.

Из резерве ових немачких снага извесне мање делове убацију по потреби на разне положаје овог сектора са циљем потпомагања Шиптара на местима отпора.

Шиптарске снаге на Косову и Метохији, по извештајима које имамо са Косова, јаке су око 3.000 наоружаних Шиптара према Чакору, а остатак сврстан је у милиционарске одреде које Немци и шиптарски реакционари са Косова употребљавају на местима где треба затворити правце нашег продора. Шиптари су већином наоружани пушкама, а имају и нешто аутоматско оружја. Муницију добијају од Немаца. Команданти мањих шиптарских јединица Шиптари мештани, а виших — немачки официри.

Борбеност код Немаца осредња, а код Шиптара добра.

Немци са наслоном на Шиптаре бране територију Косова и Метохије ради извлачења својих јединица са југа, које свакодневно одлазе правцем Скопље — Косово Поље — Митровица — Рашка и одатле крећу ка Сјеницу».¹³⁴

У истом извештају даје се и заједнички план операције јединица бугарске 2. армије и 24. дивизије НОВЈ. О томе је, уз остало, записано:

»У Куршумлији смо ухватили везу са Штабом VI. бугарске дивизије и совјетским пуковником — делегатом Врховне команде Црвене армије (из Штаба III украјинског фронта — прим. П. М.), који се налази код II бугарске армије, и са њима

¹⁰¹ *Зборник НОР-а*, том I, књ. 11, стр. 5 2 4 . и 603.

З. Ватфу

24-X-1944

Савјетовање свих штабова батаљона
са штабом бригаде.

Дневни ред:

- 1) Преглед државна наших јединица и руководиоцих
и функцијах.
- 2) сформирање оперативних водова у батаљонима
- 3) Постављање руководиоца у батаљонима
- 4) Часно

Закључци:

1) Државне наше јединице као и поедини

бележнице комесара 3. батаљона 17. бригаде о »Саветовању свих
штабова батаљона са Штабом бригаде« од 14. 10. 1944.
у Куршумлији.

смо се сагласили да садејствујемо бугарским снагама по следећем плану:

1. Бугарска армија са Оклопном бригадом да наступа правцем: Куршумлија — Преполац — Подујево — Приштина, десним крилом правећи обухват до Бајовића Лазова — Крпимеј - Добротин. Лево крило бугарске армије са правцем Мердаре — Подујево, обухватајући Туручницу.

Наша дивизија са две бригаде да направи маневарски обухват на правцу Кртињак (кота 1174) - Слатина - Полатна — Пакаштица, одакле преко Качандола и Бајгоре пресецају комуникацију Скопље — Кос. Митровица нападом на Митровицу и Вучитрн. Једна бригада ради манифестације НО војске, са бугарском резервом, (наступа) правцем Куршумлија — Преполац — Подујево, одакле да дође у састав дивизије на линији Бајгора — Бошљане.

Бугарске јединице имале су дужност да по потреби укажу помоћ нашим јединицама на нашем правцу дејства. По ликвидацији Вучитрна и Митровице следовао би накнадни план за садејство у даљим операцијама.

Напад наше и бугарске јединице имале су по плану да отпочну на целом сектору 23. 10. рано ујутро¹³⁵.

У складу са овим планом штаб 24. дивизије 22. октобра 1944. издао је своју борбену заповест, по којој су бригаде добиле задатке. Ево тих задатака како су у заповести записани:

»XI бригада кренуће правцем Куршумлија - Куршумлијска Бања — Буњаци, одакле ће се развити по батаљонима и кренути у напад са циљем освајања тригонометријске тачке Тачевац (кота 1013) — Јаблов До (к. 996), а са једним батаљоном избацити се на Вукојевац (к. 832) и даље Бајовића Лазови (к. 855). По избијању на Бајовића Лазове послати једну јаку патролу у Шушњак ради хватања везе са јединицама бугарске војске. По овлађивању пограничном линијом кренути правцем к. 872 — Крпимеј (к. 849), одакле се оријентисати преко Пакаштице на правцу Црног Врха. На Црном Врху бригаде ће се задржати ради концентрације дивизије.

XIII бригада кренуће правцем Куршумлија — Марковиће — Ћундрак — Трмка, одакле са једним батаљоном избити на Бесолицу, а са друга два батаљона на Кртињак (тригонометар 1147) са циљем овлађивања пограничном линијом од Бесолице — к. 1162 - Угљарски Крш (к. 1297), одакле десним крилом начинити обухват непријатеља правцем Речица — к. 1146 — Бреца — Полатна (к. 1021) и главнином својих јединица наступити правцем Полатна — Пакаштица, увек избацити један или два батаљона на бочна обезбеђења од Полатне — Сиљевац — Пардус - Горња Пакаштица, одакле наставити за XI бригадом марш према Црном Врху.

¹⁰¹ Зборник НОР-а, том I, књ. 11, стр. 524. и 603.

XVII бригада са једним батаљоном одмах ће ојачати XI бригаду.

Ова бригада остаће на зачељу резерве бугарске 4. дивизије, биће у сталној вези преко свог обавештајног официра Аце Павловића са бугарском дивизијом и кретаће се до Подујева комуникацијом Куршумлија — Подујево, при чему ће настојати да манифестује српску Народно-ослободилачку војску на овом путу. У Подујеву одржаће збор и помоћи наше другове са рејона Подујева за најбрже постављење народно-ослободилачких власти и завођење реда. Од Подујева наставиће марш правцем Лапаштица — Кодрлија — Скровна, где ће избити на линију Бошљане - Црни Врх.

Све јединице са линије Бошљане — Црни Врх добиће нову заповест за напад на главни циљ: комуникацију Скопље — Кос. Митровица и градове Митровица — Вучитрн...¹³⁶

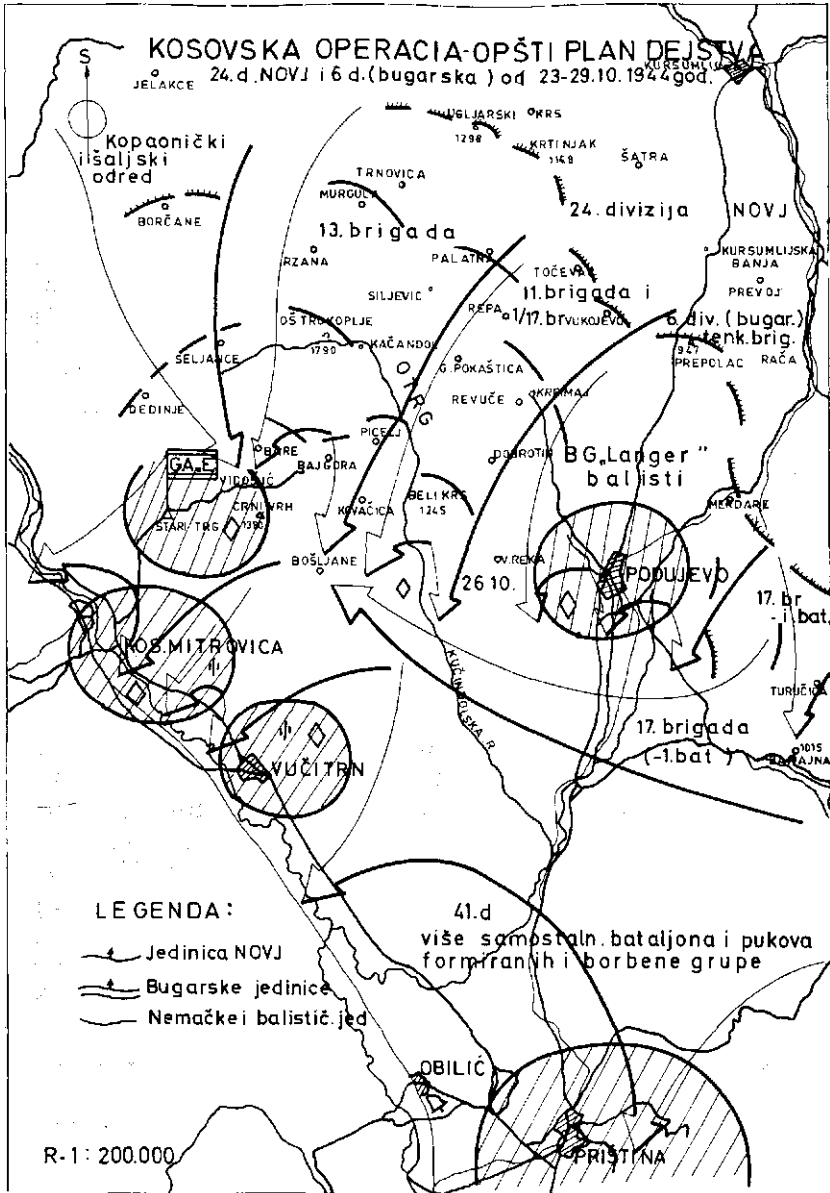
Што се тиче напада јединица 24. дивизије, било је предвиђено да оне изведу класичан двоструки обухват нападајући бокове главних непријатељских снага које су затварале правац Преполоц — Подујево и Мердаре — Подујево. Напад с фронта на те положаје и њихов пробој требало је да изврше јединице 2. бугарске армије.

За предвиђени маневар на десном крилу су прикупљене главне снаге дивизије: 13. бригада, ојачана 2. батаљоном 17. бригаде, и 11. бригада, а на лево крило постављена је 17. бригада (без 2. батаљона) оријентисана за обухват са јужне стране Подујева ка реци Батлави, односно на правцу село Бараина — село Туручица.

Овакво груписање снага и постављени задаци били су оправдани, јер су бугарске снаге на оба правца биле знатно јаче, са јаким јединицама за ватрену подршку и са тенковском бригадом способном за наношење удара, док су бригаде 24. дивизије биле наоружане лаким пешадијским наоружањем, пушкама и пушкомитраљезима и у свакој бригади по једна минобацка чета.

Према наређењу штаба 24. дивизије, 17. бригада је извршила марш од Разбојне до Куршумлије у једној колони, као целина. Из Куршумлије је упутила 2. батаљон да ојача 13. бригаду која се налазила на крајњем десном крилу борбеног поретка дивизије и после 21. октобра маршовала преко села

¹⁰¹ *Зборник НОР-а*, том I, књ. 11, стр. 524. и 603.

Kosovska operacija—opšti plan dejstva.

Шатре и Трмке, иодилазећи полазиим положајима за напад у рејону Утљарски крш (триг. 1299) - Кртињак (триг. 1148).

После одвајања од главнине 2. батаљон 17. бригаде, по наређењу штаба 24. дивизије је распоређен на споју између 11. и 13. бригаде. У почетку је био потчињен директно штабу дивизије, као његова резерва код деснокрилних бригада, а затим је од 22. октобра ојачао 11. бригаду, да би касније неко време био под командом штаба 13. бригаде. Батаљон је од Куршумлије маршовао преко села Тиовца и Шатре ка полазним положајима за напад у рејону села Тачевца. У току марша батаљону је наређено да поседне положај на линији село Дабиновац — село Шушњак и с њега обезбеди подилажење за напад 11. и 13. бригаде, све док се немачка борбена група »Лангер« не протера са положаја 2 км јужно од Куршумлијске Бање.

У међувремену је наређено и главнини 17. бригаде да изврши обухватни напад на групу »Лангер« правцем село Превој — село Равни Шорт. Напад је извршен из покрета, силовито, изненада и потпуно неочекивано за Немце. После кратког, али жестоког јуриша делова 17. бригаде и окршаја са њима, Немци нису издржали на положајима изнад Куршумлијске Бање, већ су у нeredу одступили под заштитом пошумљеног земљишта ка раније уређеним и топографски јаким положајима на линији Преполац — село Мердаре. На овим положајима групу »Лангер« је прихватила немачка 22. дивизија, која је још раније упутила неке делове као ојачање групе »Лангер«. Немци су задржали ове топографски јаке положаје и стабилизовали одбрану.¹³⁷

После одбацивања борбене групе »Лангер« ка Преполцу, главнина 17. бригаде (1, 3. и 4. батаљон, пратећа чета, штаб и приштапски делови) наставила је марш долином Косанице ка Мердару и заузела полазни положај за напад на крајњем левом крилу борбеног распореда наших и бугарских снага које су имале задатак да нападају општим правцем Куршумлија — Подујево — Приштина, односно према комуникацији Вучитрн — Косовска Митровица. На тај начин главнина 17. бригаде је дејствовала на споју оних снага које су дејствовале на правцу Куршумлија — Подујево — Приштина и оних које су наступале правцем Лебане - Медвеђа — Приштина.

¹³⁷ Војна енциклопедија, књ. IV, Београд, 1976, стр. 662.

БОРБЕ 2. БАТАЉОНА 29. И 30. ОКТОБРА

Двадесет трећег октобра у зору почеле су напад 11. и 13. брпгада 24. дивизије на свом правцу, где су се упорно бранили балисти уз помоћ немачких снага. После оштрих борби обе бригаде су 27. октобра избиле на линију села Ржана — Сиљевица — Житиња. И без обећаног садејства бугарских снага, које нису предузеле напад како је било договорено, пре свега подршке артиљерије која је била неопходна за савладавање жилавог отпора непријатеља, обе бригаде су успеле 28. октобра да избију у рејон Баре и Бајгоре, одакле су директно угрозиле комуникацију Косовска Митровица — Приштина. Немци су на правцу Бара и Бајгоре интервенисали јаким снагама, тежећи да одбаце делове 24. дивизије према Куршумлији. Развиле су се жестоке борбе и 11. и 13. бригада су морале прећи у одбрану пред надмоћним непријатељем, а затим после два дана тешких борби одбачене су на леву обалу Лаба, на положај Доња Репа — Тачевац — Кртињак — Угљарски крш.

У то време 2. батаљоном 17. бригаде су командовали Мирослав Мирковић, командант, и Светислав Петровић Пики, политички комесар. Командир 1. чете био је Миодраг Поповић Мијо, командир 2. чете Обрад Кујовић, а политички комесар 2. чете Видоје Милосављевић. За остале руководиоце 2. батаљона нису сачувани подаци. Чете су бројале од 90 до 100 бораца и руководилаца, а укупно бројно стање батаљона износило је од 270 до 300 наоружаних бораца. Батаљон је располагао са око 20 пушкомитраљеза, 25 — 40 аутомата и око 200 пушака. Наоружање је скоро у целини било енглеског порекла.

Појединости о увођењу у борбу и самој борби 2. батаљона 29. октобра забележио је Александар Живковић у књизи *Партизани Пусте Реке и Јабланице*.

»Балисти, подржани јаким немачким снагама«, записао је Живковић, »упорно су надирали ка батаљонима Једанаесте на Качандолској коси, покушавајући да одсеку Тринаесту бригаду јер се као клин забила у њихов распоред и угрозила бок Немаца. То своје истрчавање и неопрезност Тринаеста је платила великим жртвама, али и Једанаеста је била изложена озбиљним губицима, јер је учинила изузетан напор да заштити извлачење Тринаесте.

Када је нагло почело повлачење ка Качандолској коси, заменик команданта бригаде био је са штабом Једанаесте код Првог батаљона. У ствари, налазио се у самом стрељачком строју, па пошто с њима није било још кога из штаба, будући да је штаб био нешто даље од строја Првог батаљона, Љубан (заменик команданта 11. бригаде!) је морао сам, на лицу места да одлучује јер је ситуација била веома тешка.

Знао сам — вели Љубан — да је десно од мене био Радивоје Павловић с Радуном Јанковићем (Трећи батаљон), мада бројно мали, борбено је био изванредно снажан. Лево је био Први батаљон Божицара Давидовича Уче са комесаром Тиром Беговићем. У тој ситуацији придодат нам је и Други батаљон Седамнаесте бригаде с комесаром Светиславом Петровићем Пикијем, јер је наш Други батаљон у том тренутку био у саставу Седамнаесте бригаде, која је била у резерви.

Други батаљон Седамнаесте одржавао је везу са Тринаестом бригадом и наступао паралелно са њом. Занимљиво је, а то ваља рећи, да у нашој заповести није стајало да се спустимо у Качандолску реку и ми смо држали Качандолску косу. Нисмо се спуштали доле у реку јер би то било погубно за нас. Значило би изгубити битку и претрпети небројене губитке — каже Љубан.

На левом крилу било је и неколико чета под командом Владе Марковића. У даљини су се назирале Шаљске чуке. То су били доминантни положаји између Косовске Митровице и Вучитрна, а затим се протезала коса Бајгора. Управо на ту косу избила је Тринаеста бригада, а ми колоном на косу Качандол, с намером да прихватимо ову нашу бригаду, јер су Немци и балисти намеравали да јој пресеку одступницу.

Пресудну улогу у тој борби одиграо је Светислав Петровић Пики, а ништа мање и група чета (три чете) на челу са Владом Марковићем, заменик обавештајног официра бригаде. Лично сам им рекао: 'Ако буде густо, не жртвујте људе, повлачите се, а ми ћемо вас сачекати на Качандолу'. Ватром трију чета задржан је стрељачки строј балиста, али у повлачењу је требало много времена да се савлада тај изузетно тежак терен«.¹³⁸

О дејствима 2. батаљона 17. бригаде детаљније сведочи командир 2. чете овог батаљона, Обрад Кујовић. На полазном положају батаљона, између 11. и 13. бригаде, његова чета се

¹³⁸ Александар Живковић, Партизани Пусте Реке и Јабланице, Београд, 1982.

налазила на левом крилу батаљона и у почетним дејствима одржавала везу са деснокрилном јединицом 11. бригаде.

»Батаљон је имао оштре почетне борбе у рејону села Вукојеваца и Тачевца«, присећа се, уз остало, командир Кујовић, »После сламања отпора непријатеља на првим положајима, Батаљон је наступао правцем Тачевац — село Доња Репа — село Горња Пакашница — јужни део села Качиндола (Хусеиновић Махала) — затим, левим крилом је избио на гребен од засеока Кодралије (триг. 1219) до Белог крша (триг. 1245). 28. октобра Батаљон је избио на Бајгорску косу, тј. на положаје испред села Бајгоре, на крајњим јужним падинама Оштрог копља, у рејону села Пардуси (Весковце), лево, до триг. 1293 у јужном засеоку Бајгора.

Десно од Батаљона, са нешто више истуреним десним крилом, директно из правца Оштрог копља, продирала је 13. бригада.

Овог дана, 28. октобра, 2. чета 2. батаљона налазила се на положају Бели крш, око 6 км југоисточно од Бајгоре. Док се чета налазила на овим положајима, њој је пришла једна група од око десет наоружаних Албанаца. Двојица међу њима су били у енглеским униформама и представили су се као партизани из Шаљског партизанског одреда, док су остали били у сеоској ношњи тога краја. Њих двојица у енглеским униформама били су наоружани са немачким аутоматима, а остали са пушкама. Располагали су и са једним пушкомитраљезом. Чета је упутила целу групу у Штаб 13. бригаде. Штаб је, даље, ову групу, без три бораца који су тврдили да су партизани, упутио у Бајгору да ухвате везу са балистима, са циљем да балистичке старешине одврате од даље борбе са партизанским јединицама. Међутим, нико из ове групе, упућен у Бајгору, није се вратио у 13. бригаду, па је остало непознато шта је било са њима, да ли су се прикључили балистичким јединицама и дали им информације о распореду и стању јединице НОВЈ које су се налазиле пред Бајгором, или се нешто друго са њима десило.

Што се тиче оне тројице партизана, који су се представили као борци Шаљског партизанског одреда, они су остали код Штаба 13. бригаде и касније у току дана и сутрадан узели учешће у борби против балиста и Немаца.

Изјутра, 29. октобра 2. батаљон је рокиран на десну обалу Качандолске реке. Његовој 2. чети наређено је да као резерва

поседне положаје на платоу Ковачпца (триг. 1377), између села Бајгора и Ковачице. Истог дана по подне, чета је остала у резерви и неангажована. У међувремену, десно од њених положаја — према селу Бајгори — и лево — уз Качандолску реку — ватра се све више појачавала, а борба постајала све интензивнија.

Команданту 13. бригаде, који се налазио у близини 2. чете, на платоу Ковачице, све чешће су пристизали извештаји о губицима Бригаде и о појавама све бројнијих група балистичких квислинга испред њених јединица, о снажном притиску који непријатељ врши на поједине јединице Бригаде, те о продору непријатеља кроз међупросторе, нарочито на споју са 11. бригадом, али и на платоу Бајгоре, између појединих батаљона Бригаде.

Осмотрене су и јаче снаге непријатеља које врше обилазак десног крила 13. бригаде од правца Главеј (кота 1427) и даље, јужно од Оштрог копља (Праштија, кота 1556).

Уз Качандолску реку непријатељ је упорно нападао настојећи да продре и са источне стране и тако одсече и окружи 13. бригаду и 2. батаљон 17. бригаде. Све покушаје непријатеља да јачим снагама продре уз Качандолску реку упорно је одбијала 11. бригада, упркос великим губицима и успела да чврсто одржи положаје на Качандолској коси, на левој обали Качандолске реке.

У току дана непријатељска артиљеријска и минобацачака ватра постајала је све јача, што је наговештавало све веће ангажовање немачких јединица и одлучност непријатеља да задржи продор јединица 24. дивизије, односно да их одбаци назад. Из правца села Добротина и од Старог Трга, преко села Бајгоре појавили су се немачки тенкови, а из правца Црног врха (триг. 1380), односно од Вучитрна и Косовске Митровице у масама су пристизала непријатељска ојачања и одмах се ангажовала у борби, под заштитом тенкова и уз подршку артиљеријске ватре.

Под притиском непријатеља, који је стално нарастао, око подне, 29. октобра отпочело је доста неуредно повлачење јединица 13. бригаде.

У таквим околностима командант 13. бригаде је наредио командире резерве, односно 2. чете 2. батаљона 17. бригаде, да организује одбрану и до последњег борца брани положаје на платоу села Ковачице, са ослонцем на триг. 1377, како би

се омогућило извлачење јединица 13. бригаде и онемогућило непријатељу да евентуално обухвати и угрози 11. бригаду и Штаб 24. дивизије који се налазио у рејону њених дејстава.

Друга чета 2. батаљона 17. бригаде је чврсто држала положаје на платоу Ковачице све до касних поподневних часова, одбијајући учестале непријатељске нападе на њеном правцу. Када је извршено потискивање 13. бригаде, а непријатељ већ извршио опкољавање 2. чете са севера и североистока, заменик команданта 13. бригаде Стеван Венчевић је наредио повлачење 2. чете 2. батаљона 17. бригаде.

У тренутку када је Чета напуштала положај непријатељ је био подишао на јуришно одстојање са југоистока, а са северозапада је зашао Чети и јединицама 13. бригаде које су се испред ње повлачиле, са леђа, отварајући ватру са леве обале потока Ковачице. У таквим условима, када је њен стрељачки строј прострељиван пешадијском ватром непријатеља практично са свих страна, Чета је предузела извлачење према истоку, прво кроз шуму сишла у долину Ковачице, а затим низ поток Ковачицу. На другу обалу је прешла око 1,5 км узводно од места где се овај поток улива у Качандолску реку. Чета се са делом јединица 13. бригаде извлачила ка положајима 11. бригаде, која је упорно одолевала непријатељским јуришима и чврсто држала у својим рукама Качандолску косу. Код 11. бригаде се налазио и Штаб 24. дивизије, а на десном крилу и главнина 2. батаљона 17. бригаде. До које мере је ситуација била критична и код јединице 11. бригаде, најбоље илуструје чињеница да је командант дивизије морао да узме пушкомитраљез у руке и са члановима Штаба одбије непријатељске јурише. Успело је да се положаји на Качандолској коси одрже све до извлачења наших снага од Бајгоре.

Али, за наше јединице, које су одступале од Бајгоре, није било једноставно да се повуку до Качандолске косе јер после одступања са платоа Ковачице у правцу истоименог потока, на одсеку између две воденице поточаре, требало је савладати невелики брисан простор, који је непријатељ тукао концентричном ватром и са једне и са друге стране потока. Овде су наше јединице претрпеле највеће губитке. Призор се могао упоређивати са више случајева пробоја партизана из окружења. Највише бораца 13. бригаде је изгинуло приликом силажења од триг. 1377, низ падину у поток Ковачицу и на брисаном простору између поменутих воденица на овом пото-

ку. Овде је, у близини горње воденице, погинуо и заменик команданта 13. бригаде Стеван Венчевић Берза, из пусторечког села Косанчића, раније командант батаљона у 11. бригади и командант батаљона 'Ратко Павловић Ћићко' 1. јужноморавског НОП одреда. Наиме, док су се неке јединице 13. бригаде и 2. чете 2. батаљона 17. бригаде извлачили према потоку Ковачици непријатељ је успео да поседне шуму у рејону Пљепишта (кота 1194) и пресече одступницу наших јединица на исток ка Качандолској реци. Наше снаге су морале јуришем и одлучном борбом прса у прса да врше пробој из тек затвореног обруча, да би се спојиле са јединицама 11. бригаде. Прихватио их је 3. батаљон 11. бригаде, под командом Радивоја Павловића.

После пада мрака почело је извлачење из борбе и осталих јединица 24. дивизије, 11. бригаде и целог 2. батаљона 17. бригаде. У току ноћи наше јединице су се повукле на нове положаје, задржавајући у својим рукама село Репу и даље према селу Тачевцу, Кртињаку и Угљарском кршук.

БОРБЕ ГЛАВНИНЕ БРИГАДЕ

У то време је 17. бригада (без 2. батаљона) била распоређена у рејону Куршумлијска Бања — Рударе, као резерва 24. дивизије која је требало да наступа правцем: Куршумлијска Бања — Преполац — Подујево — Приштина.

Бригада је у почетку више била оријентисана на садејство са бугарском 6. пешадијском дивизијом него са бригадама своје дивизије. Уз то је, на захтев штаба бугарске 4. дивизије без одобрења штаба 24. дивизије кренула на положај Мердара — Туручица, чиме је штаб 24. дивизије био лишен своје резерве и није могао да потхрани напад и одбрану коју је дивизија морала да води.

Дана 29. октобра бригада је, без свог 2. батаљона, развила успешна дејства од села Мердара према југу. Одбацила је немачке и балистичке јединице ка Подујеву и продрла ка селу Туручици. Освојила је све положаје југоисточно од Подујева. Нарочито оштре борбе је водила приликом освајања јаких непријатељских положаја на Дразњој чуки (кота 1015), које је заузела и пресекла за непријатеља важну комуникацију Медвеђа — Туларе — Орлане — Подујево, односно Приштина, која у Мало Косово силази на ушћу река Батлаве у Лаб.

Освајањем Дразње чуке бригада је угрозила непријатељску позадину и запретила да се спусти у Мало Косово јужно од Подујева.

На свом правцу дејства 17. бригада је успоставила везу са бугарским јединицама и 4. косовско-метохијском бригадом, које су наступале правцем Медвеђа — село Туларе — село Пропаштица — Качикол — Приштина.¹³⁹

У борбама за Дразњу чуку истакао се 3. батаљон, под командом Батрића Мујовић—Павловића из села Гајтана, а нарочито 4. батаљон, чији је командант био Миливоје Рајчевић, из села Новог Ђуревца, а политички комесар Динић Драгољуб Мића, из села Доње Речице у Топлици. Четврти батаљон је имао и највеће губитке, нападајући на левом крилу борбеног поретка бригаде. Било је карактеристично за борбе бригаде у рејону Туручице и Дразње чуке непосредно и директно ангажовање руководиоца у борбеним дејствима. Они су се борили раме уз раме са својим борцима. Чланови штабова батаљона и бригаде, па и лично командант, политички комесар, заменик команданта и начелник штаба бригаде, налазили су се у стрељачком строју крај својих бораца, служећи као пример личном храброшћу. Том приликом је командант бригаде Раде Марковић¹⁴⁰ лично учествовао у заробљавању неколико немачких војника а заробљени аутомат донео у штаб бригаде.

Да су ове борбе биле жестоке, сведоче и губици које је бригада имала: погинуло је 17, а рањено 23 борца и старешине, или укупно 40 њих избачено је из строја. Ако се овоме додају и губици 2. батаљона (седам мртвих и 19 рањених), онда су укупни губици 17. бригаде били: 24 погинула и 42 рањена.

Са освојених доминантних положаја на Дразњој чуки бригада је са 1. и 3. батаљоном наставила наступање према западу ка долини реке Лаба, у намери да Лаб форсира из покрета, одсече Подујево са југа и избије на линију село Бошњане — Бајгора, како јој је то било наредио штаб 24. дивизије.

¹³⁹ Зборник НОР-а, том I, књ. 14, стр. 226, 505. и 622.

¹⁴⁰ Раде МАРКОВИЋ, командант 17. српске бригаде на тој дужности заменио Милоша Мушевића. Рођен у околини Медвеђе, код Лебана. Био командант батаљона у 11. и 15. бригади. У 17. бригади провео од краја септембра до краја децембра 1944. Живи у Лесковцу као пензионисани официр.

27-8-1944 - Ритница

Востанак на Командата ретна на принципите
Комесара Бригаде. Разрабавана с уредбу Југослав
на федеративном принципу. На тешком плану
"Федератив уредбу Југославије" на "Натријед".

29-8-1944 - Пурчица

Одржан посветки састанци на ретна.
Разрабавана бригада, ретна, федеративна уред
бу Југославије. На принципите, Комесара, Ретна
на Комесара Батаљона.

4-XI-1944 - Митосија

Востанак на Командата ретна,
на следетим дневним редом:

Из бележнице комесара 3. батаљона 17. бригаде о одржаваним
састанцима у селима на Косову.

Четврти батаљои је извучен из борбе због осетних губитака. Њему је наређено да организује одмор и обезбеђује бригадне болнице у селу Туручици, а касније и да организује пребацивање рањених и оболелих из сва три батаљона из рејона Туручице у Куршумлију, у дивизијску болницу, у којој су постојали сви услови за пружање пуне хируршке помоћи и интервенција.

У тренутку највећег напора да се изврши овај задатак бригада је примила наређење штаба 24. дивизије да прекине дејства долином Батлаве ка Лабу и да се хитно врати на север у састав дивизије, како би посела положај на линији Угљарски крш — Кртињак, ради прихвата 11. и 13. бригаде.

Одмах пошто је примила ово наређење, бригада је обуставила напад, са 1. и 3. батаљоном се изувукла из борбеног додира и у ноћи уочи 30. октобра извршила усиљени марш, тако да је у току сутрашњег дана посела положај од Угљарског крша до Кртињака и села Репе. У току марша упућено је наређење 4. батаљону, који је већ маршовао у правцу Куршумлије, да без задржавања настави марш преко села Трмке и Полатне и у рејону Репе уђе у састав бригаде. На новом положају у састав бригаде вратио се и 2. батаљон, тако да је 17. бригада била опет комплетна.

Већ следећег дана, 31. октобра, у раним јутарњим часовима, 17. бригада је извршила противнапад на истурене непријатељске јединице и поправила положај дивизије поновним заузимањем села Крпимеја и Качиндола и протеривањем непријатељских делова са овог простора у правцу Оштрог Копља.

У међувремену је 17. бригади наређено да се учврсти на заузетим положајима и на њима сачека предузимање следећег напада. До оваквог наређења је дошло због тога што бугарске јединице на правцу Преполоц — Подујево још увек нису биле предузеле нападна дејства, па је требало, без икаквог нашег истрчавања, сачекати развој напада на бугарском делу фронта.

Уопште узев, после дотадашњих искустава са Бугарима, указала се потреба да се наступање јединица 17. бригаде строго синхронизује са дејствима бугарских јединица на правцу Преполоц — Подујево, што је било тактички оправдано. Због потреба организовања садејства, код штаба 17. бригаде налазио се и бугарски официр за везу.

Трећег новембра око 16.30 часова су 15. пешадијски пук бугарске 6. дивизије и Тенковска бригада ушли у Подујево, пошто су се немачки делови повукли према Косову и посели линију Кодрилија - кота 647 - Главник — Думаш - Шајковачка чука, чиме су створили нову одбрану за обезбеђење комуникација у Ибарској долини. Истога дана јединице 17. бригаде су се налазиле на положају Угљарски крш (кота 1297) — кота 1162 - Кртињак (триг. 1147) — Јаблов до — кота 996 — Тачевац (триг 1013), где су одржавале везу са десним крилом бугарских јединица. На овим положајима није било важнијих промена, сем малог пушкарања са балистичким групама које су покушале да приђу положајима батаљона.¹⁴¹

Седмог новембра је штаб 24. дивизије наредио 17. бригади да поседне плато Отрг на левој обали Качандолске реке.¹⁴²

»Наша XVII бригада« — каже се у наређењу — »избациће своја два батаљона непосредно од бугарског деснокрилног пука на гребену званом Отрг (к. 1535), к. 1554, и к. 1248, са задатком заштите бугарског десног бока, но с тим, да без наређења Штаба ове дивизије јединице исте бригаде не крећу даље. Једну мању јединицу (батаљон) избацити на положај Сиљевац — к. 1322, који ће штитити десни бок ваше бригаде. Остале делове са резервом сместити у Чаноги или Пардусу. Циљ је да по овом задатку на поменути положајима сачекате смену коју ће извршити јединице XXII дивизије«.

Даље се у наређењу каже:

»Потребна је највећа будност да вам не би јединице претрпеле изненађење, нарочито ноћу од Шиптарских група.

За ваше повлачење приликом смене следоваће накнадно наређење.

Тамо упућујемо једног бугарског официра за везу између вас и бугарских штабова. Њега сместите са обавештајним официром негде у другој кући. Ви сте дужни да њему увек покажете распоред ваших јединица на положају. Исто тако, да га увек упознате са ситуацијом на вашем сектору.

Са њиховим штабовима и јединицама немате ништа сем толико да одржавате међусобно везу, што ћете учинити преко овог официра и вашег левокрилног батаљона«.

Због великих губитака (116 погинулих, 93 нестала и 180 рањених бораца и рукодовилаца),¹⁴³ заморености и недостатка

¹⁴¹ Архив VII, кут, 1080, бр. док. 2 - 27.

¹⁴² Зборник НОР-а, том I, књ. 14, стр. 553.

¹⁴³ У исто време и непријатељ је имао око 200 мртвих и 300 рањених. (Зборник НОР-а, том I, књ. 15, стр. 215 - 216).

муниције, штаб 24. дивизије је 2. новембра затражио да дивизија буде смањена и иовучена на попуно и одмор, што је Главни штаб Србије уважио и наредио штабу 13. корпуса да се 24. смени 22. дивизијом. До доласка 22. дивизије на реку Лаб 24. дивизија је требало само да се равња са бугарском 2. армијом.

У току 9. новембра извршена је смена између јединица 22. и 24. дивизије; 17. бригаду је сменила 10. српска бригада, на положају Сиљевица — Пардус — Чанога. Смена је извршена брзо и без сметњи од стране непријатеља.¹⁴⁴

Узрока неуспеха напада јединица 24. дивизије било је више. Неки од њих су наведени у извештају штаба 24. дивизије који је 2. новембра упућен Главном штабу Србије:

»1. Бугарски застој. Њихове јединице нису пошле у напад на целом свом сектору по предвиђеном плану. Оне уместо за три дана да ликвидирају Подујево, ни до данас нису прешле Преполоц. На наш захтев да појачају наше лево крило на сектору Качандола, нису то учиниле. На наш предлог да ликвидирају Подујево кад смо ми бли на Качандолу и Бајгори и да искористе наш маневар на том правцу, оне су застале са операцијама на своје сектору;

2. Исцрпљеност у утрошку муниције код свих наших јединица, нарочито енглеско оруђе било је празно, а попуна муниције није стигла:

3. Заморене јединице у вишедневним непрекидним даноноћним борбама по киши и рђавом времену;

4. Исцрпљеност бораца услед глади на овом терену, јер су наше јединице свугде наишле на пуста села, ни једно дете нити старца нисмо могли наћи у шиптарским селима. Борци неколико дана нису имали хлеба.

5. Јаке снаге Шиптара и Немаца на положајима Бајгоре и Качандола које су извршиле противнапад 29. октобра...

Садејство наших јединица бугарским, не даје добре резултате и доводи наше јединице у тешку ситуацију, јер Бугари имају тактику вођења више рововских борби и спорог офанзивног покрета. Борбеност Бугара врло је слаба.

У оваквој ситуацији наше јединице, уколико су на крилу бугарских, изложене су непрекидном нападу арнаутских банди, при чему троше доста муниције, борба добија дефанзиван карактер, а борци се деморалишу».¹⁴⁵

¹⁴⁴ Зборник НОР-а, том I, књ. 14, стр. 593.

¹⁴⁵ Зборник НОР-а, том I, књ. 14, стр. 505 - 509.

То је било прво искуство бригада 24. дивизије ван њихове матичне територије Пусте Реке, Јабланице и Топлице. Оне су то искуство платиле великим губицима. Истина, оне нису у то време успеле да продру до Вучитрна и Косовске Митровице, али су саме освојиле и успеле да задрже далеко повољније полазне положаје на Отрагу и левој обали Качандолске реке.

НА ПРОСТОРУ НИШ - АЛЕКСИНАЦ

После извршене смене на положајима у Малом Косову јединице 24. дивизије су повучене на простор Ћуприја — Алексинац — Ниш на одмор, сређивање и поуну. Истовремено су одржавале ред и чистиле околни терен од заосталих четничких група. У Нишу су биле распоређене 13. и 17. бригада, а на простору од Алексинца до Ћуприје налазила се 11. бригада. Штаб 24. дивизије са приштапским јединицама и установама такође је био распоређен у Нишу. У овом простору дивизија се налазила у стратегијској резерви Врховног штаба НОВ и ПОЈ.

У Нишу је 17. бригада остала око месец дана и за то време била распоређена у артиљеријским касарнама, а затим 13. децембра је премештена у Алексинац, где је раније била 11. бригада, која је упућена на сектор Жупа — Расина — Јастребац - Копаоник.

У Алексинцу је 17. бригада добила задатак да чисти терен око Сокобање и на североисточној страни Јастрепца од четничких банди, с којим циљем је образована потерна група састава четири потерна одељења. Потерна група је имала свој штаб који је руководио операцијама чишћења терена и њему су биле потчињене месне јединице партизанских стража, команди места и команди подручја.

У то време четничке групе запажале су се све више на целој територији дивизије и постајале су све активније у својој пропаганди против мобилизације за Народноослободилачку војску и у ометању рада народних власти.

У борби против четничких остатака потерна одељења су крстарила кроз села и шуме, постављала заседе на местима где је постојала вероватноћа пролаза четника, чистила села од четничких јатака, прикупљала војне обвезнике који су под утицајем четничке пропаганде избегавали мобилизацију и

дезертере који су бежали из својих јединица. Истовремено су одржавали зборове и народу објашњавали ситуацију и лажну четничку пропаганду.

Поред акција чишћења терена од заосталих непријатељских група, у јединицама бригаде је извођена свакодневна и врло интензивна војна и политичка обука. Том приликом прорађиване су најважније теме из стројеве и борбене појединачне, одељенске, водне и четне обуке, стражарска служба, опис, склапање и расклапање и употреба у борби пушака, пушкомитраљеза и митраљеза, утврђивање и израда стрељачких заклона, начин одржавања везе за време борбе и др.

У кратким цртама борци су упознати са особинама свих родова војске, а детаљно им је говорено о наступном, одступном и бочном маршу као и о реду, и дисциплини на маршу и дужностима коначара.

Обука је извођена по јединственом плану и програму који је израдио штаб дивизије за све јединице у дивизији, а у складу са одговарајућим планом и програмом који је доставио Главни штаб Србије.

У међувремену 24. дивизија је реорганизована из партизанске у стрељачку дивизију, а у складу с тим и бригаде су формиране, попуњене и наоружане као стрељачке бригаде. Дивизија је добила родовске јединице: инжињерски батаљон, батаљон за везу, коњички ескадрон, медикосанитетски батаљон, артиљеријске јединице итд. Сличне јединице, само за степен мање, добиле су и бригаде.

По новој формацији и организацији дивизија је попуњена и новим наоружањем, углавном совјетског порекла.

Са овако формираним јединицама извођена је настава и обука са тежиштем да се јединице што брже и боље обуче.

С обзиром на зимски период и велике хладноће које су наступиле крајем 1944. и почетком 1945. године, све јединице су добиле зимску одећу и обућу, различитог порекла, али топлу. Било је ту одеће и обуће из тек организоване домаће производње, а и страног порекла. Горњим деловима зимске одеће (шињелима и кожусима) јединице су комплетиране из резерви бугарске армије. Уведено је уредније снабдевање храном и кување топлих оброка по јединицама. Почеле су да се деле и прве цигарете »партизан«, произведене у Нишкој фабрици дувана, која је брзо отпочела и повећавала производ-

њу, без обзира на тешка разарања која је била претрпела од бомбардовања из ваздуха.

Почела је редовно да излази и да се прати дневна штампа. У батаљонима су се појавила прва издања интерних новина јединица. У међувремену су извршене измене у штабу бригаде: за команданта 17. бригаде је постављен Душан Ћаловић, до тада заменик команданта бригаде,¹⁴⁶ за политичког комесара Ћира Беговић¹⁴⁷ и за заменика комесара бригаде Славко Поповић.¹⁴⁸

Душан Ћаловић је рођен 17. III 1906. у Туларима, Горња Јабланица. Пре рата завршио малу матуру и радио као деловођа у Великом Селу код Вучитрна. У НОБ од 1. II 1942. Борио се у Јабланичком партизанском одреду. У 15. српској бригади је био командант батаљона. Сада пуковник у пензији.

¹⁴⁷ Ћира Беговић је рођен у Коњарнику, код Прокупља, 23. 4. 1917. године. Завршио нижу гимназију у Куманову, а средњу пољопривредну школу у Букову, код Неготина. Школу ваздухопловних резервних официра завршио у Скопљу и изашао као резервни потпоручник-пилот. Вратио се из немачког заробљеништва 1942. и исте године ступа у 1. јужноморавски партизански одред. Члан КПЈ од 1943. Од маја 1944. у 11. српској бригади комесар батаљона. Погинуо као пилот у удесу ловачког авиона 14. јуна 1949. на аеродрому Петровац код Скопља, као комесар ваздухопловног пука.

¹⁴⁸ Славко Поповић је рођен 1925. у Прекодолцима, Владичин Хан. Живео и школовао се у Београду, члан СКОЈ-а од 1941, члан КПЈ од 1943, носилац »Споменице 1941«. Био је на различитим дужностима у току НОБ, а помоћник комесара и партијски руководилац у 7, 10. и 26. бригади. Једно време био и комесар врањског војног подручја. Пензионисан као генерал-мајор, живи у Београду.